

Penavin Olga

A SZERBHORVÁT NYELV HATÁSA A MAGYAR NYELVJÁRÁSOKRA

A szerbhorvát nyelv hatását a Jugoszláviában beszélt magyar nyelvjárásokra főleg a szlavóniai nyelvjárás alapján szeretnénk bemutatni, mert a gyűjtött diakrónikus anyag leginkább ezt teszi lehetővé.

Mindenekelőtt szóljunk néhány szót erről a nyelvjárásról. A szlavóniai magyar nyelvjárást négy község: Kórógy (Korog), Szentlászló (Laslovo), Haraszti (Harastin), Rétfalu (Retfala) lakói beszélik. Ezek a községek Árpád-kori települések és a történelem viharaiiban is megmaradtak ugyanazon a területen kisebb-nagyobb rádiusban változtatva a település helyét. A török megszállás idején és még később is a mocsaras, lápos vidék kitűnő búvóhelyül szolgált a védtelen lakosoknak. Számos történet őrzi a lakosok mindennapjainak gondjait, bajait ezekből az időkben.

A török alatt és később történő telepítések következményeképpen ezek a falvak nyelvi szigetté váltak és mint ilyenek megőriztek sok ősi tulajdonságot, de sok újat is kifejlesztettek a már meglévők mellé.

A szlavóniai magyarság a magyar köz- és irodalmi nyelvi hatástól távol a feudalizmus és a korai kapitalizmus gazdasági, társadalmi, szokásjogi normái szerint településhez kötve, onnan ki nem mozdulva, még nem régen is a kódexek nyelvén szólalt meg. Csak kb. 10—15 éve a falu és város ellentétének megszűnése, a lakosság egyre nagyobb mozgása következtében érzik az erős köznyelvűsödés.

Mivel szinte állandóan, a különféle időkben végrehajtott telepítések következtében más nyelvtípusú horvátszerb és más délszláv nyelvet beszélők közelébe, szomszédságába kerültek és éltek évszázadokon át, eltanulták szomszédaiktól a népi műveltség számos elemét, újabban pedig a technika, a műveltség fejlettebb fokával is a szomszédok révén, a horvátszerb köznyelv, illetve valamelyik nyelvjárása közvetítésével ismerkedtek meg. Valamikor ugyanis a faluból csak kevesen — legfeljebb a katonaság leszolgálatára — jártak távolabbi vidékeken.

A horvátszerb, illetve szerbhorvát nyelvet beszélőkkel való kapcsolatuk maradandó nyomokat hagyott nyelvükön. Annak ellenére, hogy a szlavóniai magyarok nem voltak igazi aktív kétnyelvűek, csak tágabb kétnyelvűségről beszélhetünk náluk, ez a kollektív, részleges kétnyelvű-

ség, hallás után tanult, szóbeli szinten élő, kommunikációs hasznosság szülte nyelvtudás, nyelvismereti jártasság szinte csak minimális volt.

1830-ban Fényes Elek a szlavóniai magyarok nyelvéről a következőket írja: „...nyelvek badar, s úgy szólván fele rácz. p.o.: menj kobila (kanca), hiszen nincs kuriák (farkas) a csupria (híd) alatt.” A szlavóniai magyar nyelv — mint ahogyan a nyelvtudósok is észreveszik — a többi magyar nyelvjáráshoz viszonyítva erős délszláv hatást mutat. Ennek a nyelvnek a fonetikai alapja sem mentes a szerbhorvát, illetve horvátszerb hatástól, alaktani és mondattani változások is tapasztalhatók, de legnagyobb, legerősebb a hatások a gazdasági, társadalmi fejlődésben, a művelődésben, a gondolkodásban bekövetkezett változásokra rendkívül érzékeny szókincsben.

A hatás befogadására való készség potenciálisan már régóta megvolt a nyelvszigetetté válás, a horvátszerb lakossággal való mindennapi kapcsolat következtében. A XIX. századi magyar nyelvújítás sem jutott el Szlavónia népéhez, a magyar köz- és irodalmi nyelv hatása szinte nullával egyenlő az elszigeteltség eredményeképpen. A XIX. századi belső migráció hullámaként Szlavóniába Magyarország más vidékeiről érkező szegény kisparasztnok is csak saját nyelvjárást hoztak, azzal gazdagították a helybeliek nyelvét, de nem hoztak magukkal irodalmi és köznyelvi normákat. Így a szlavóniai magyarok sziget volta és a horvátszerb nyelvet beszélőkkel való évszázados állandó jószomszédi kapcsolat természetes következménye lett a nyelvi jelenségek átvétele részint teljesen beintegrálva a meglévő alapnyelvi rendszerbe, részint pedig megőrizve az átadó nyelv sajátosságait egyszerűen kölcsönvéve őket. Ilyen mondatok születnek pl.: Emén Juli az opstinába, kiveszi a porszka upráván a priznanicát arul, hogy befizette aszt a summát, amit kivettek rá, de meg keletet várni a prészedniket, hogy aláírja. Sok időt töltött ott Juli, mer nagy vót a guzsva a salterná. Még zaferkávázták is, mine jüt ü, mine nem jöt az ura.

Az átvételek idejét pontosan nem lehet kimutatni írott szövegek hiánya miatt, éppen ezért két nagy réteget veszünk fel. I. réteg: a régi, meghonosodott átvételek rétege, a szocializmus előtti időkből. Ezek — többnyire szavakról van szó — beszivárogtak a szókészlet legállandóbb rétegébe, az alapszókincsbe. Ezeknél a szavak hangtestében is bekövetkezett változás, az átadott szó hozzáalakult az átvevő nyelvhez, de jelentése többnyire megmaradt. Ma már az egész közösség alapszókészletéhez tartoznak az átvett kultúrszavak, a ruhadarabok nevei, a házi eszközök, a szerszámok, az állatok, a növények, az ételek nevei, az emberi testrésze, a szokásokra, azaz az egész mindennapi életre, valóságra vonatkozó szavak.

Ezzel szemben a II. réteg az újabban, a szocializmusban beszivárgó nyelvi elemek rétege. Az újabb átvételű szavak hangteste nem, illetve nem sokat változik, módosul, a délszláv hangalak szinte pontosan megismétlődik a szlavóniai magyarok nyelvében. Ezek a szavak egyelőre még a nyelv lazább szókészletében, a periférikus szókincsben húzódnak meg.

Az egész közösségben megvan az átvételre való készség. A középkorúak és a fiatalok ha nem is beszélnek tökéletesen a horvátszerb, illetve

szerbhorvát nyelvet, de értik és használják az eszéki piacon, a katonaságnál, a hivatalokban, a közös munkán a szövetkezetben, televíziózás közben stb. Az idősebbek legfeljebb csak egyes szavakat meg a köszönéseket ismerik, használják. Nemi és szociális különbség szinte semmi sincs az átvételben. Egyaránt halljuk az új szavakat férfiaktól, nőktől, gyerekektől, földművesektől, falusi iparosoktól, de leghamarabb a falusi intelligenciától.

A szükség, a másik megértésének, a saját maga megértetésének szüksége hozza magával a másik nyelvének megtanulását s ez a magyar nyelvű megnyilatkozásokra is hat. Pl. az asszonyok sincsenek már helyhez, falujukhoz kötve, a piacozás, a vásárlás más nyelvű, nemcsak anyanyelvi megnyilatkozást is kíván tőlük. Ha más szókincsrétegre nem is terjed ki horvátszerb nyelvi tudásuk, az élelem, a ruházat, a háztartás, a háztartási eszközök, a közlekedés, az orvoslás, a kórház, a törvénykezés szavait elsajátítják és lustaságból, kényelmességből, fogyatékos ilyenirányú tárgyismeretük miatt, illetve amiatt, hogy ilyenirányú tárgyismeretük horvátszerb nyelven történik, anyanyelvi beszédükbe is behatol.

A férfiaktól is akár földművesek, kisiparosok, kishivatalnokok, akár félparasztok, félgyárimunkások a hírközlés nap mint nap más nyelvű megnyilatkozásokat is vár, illetve ilyenek befogadásával is jár, ezért anyanyelvi kultúrájuk hiánya miatt, anyanyelvi gondolkodási szintjük megrekedése miatt anyanyelvi megnyilatkozásuk tele van horvátszerb szóval.

A változások már szociális jelleget kaptak, kollektív langue jelenségekké váltak. Napjainkban is állandóan nyomon követhető a szókincsnek új horvátszerb szavakkal való feltöltése. Most kb. így megy végbe az átvétel: azok az egyének, akik gyakran megfordulnak horvátszerb nyelvű környezetben, az illető nyelvet még beszélnek is többé-kevésbé, ha valami újat látnak, tanulnak, mikor arról a tárgykörrel beszélnek, melybe az új szó is tartozik, az újat használják, vagy azért, mert a magyar—horvátszerb szinonimapár magyar tagja hirtelen nem jut eszükbe s nem érznek értékkülönbséget a magyar és a horvátszerb szó között, de az is lehetséges, hogy nincs is szinonimapár, csak az idegen létezik, választás nincs, csakis azzal élhetnek. Az idegen pedig egyre jobban terjed, egyre közismertebbé válik, így hamarabb felidéződik, hamarabb jut a beszélő eszébe. (Egyébként meg kell jegyeznünk, hogy a jugoszláviai magyar újabb hivatali, politikai és szakmai szókészlet jórésze a szerbhorvát köznyelvből került át, esetleg ritkábban horvátszerb nyelvjárási közvetítéssel, magyar megfelelőjük igen sokszor hiányzik az élőbeszéd szintjén. Így azután a szlavóniai magyarokban sincs nyelvi kifejezéseket.) Mivel a környezet gyakran használja az átvételeket, elvannak terjedve, ez jut eszébe a nyelvjárásban beszélőnek is.

Ha az átvett szavakat fogalomkörök szerint akarjuk csoportosítani, akkor a következő fogalomköröket vehetjük fel:

I. az emberre vonatkozó szavak (testrészek, betegség, gyógyítás, élet, halál, tulajdonság, cselekvés, társadalmi helyzet): 46 szó.

II. rokonságra és más emberi kapcsolatokra vonatkozó szavak: 4 szó.

III. öltözködésre, viseletre vonatkozó szavak: 41 szó.

IV. táplálkozás, ételek, italok: 45 szó.

V. a ház és környéke (a ház részei, berendezése, udvar, gyümölcs-termesztés, kertészkedés): 50 szó.

VI. a falu és környéke, lakói: 13 szó.

VII. földművelésre, állattenyésztésre vonatkozó szavak: 15 szó.

VIII. más házkörűli foglalkozások: 9 szó.

IX. természetre vonatkozó szavak (növények, állatok, természeti jelenségek, időjárás): 61 szó.

X. ipar, kereskedelem, közlekedés, anyagok, pénznemek, mértékegységek: 30 szó.

XI. hagyományok, szokások, hiedelmek, szórakozás, játékok, művelődési élet: 16 szó.

XII. közigazgatás, szervezeti élet, katonáskodás: 71 szó.

XIII. vegyes: 2 szó.

A fogalomkörök fontossági sorrendjét a nem teljes ilyen szempontú gyűjtés miatt egyedül a Szlavóniai (kórógyi) szótárban szótározott szavak alapján csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani:

1. XII. közigazgatás, szervezeti élet, katonáskodás (71 szó);
2. IX. természetre vonatkozó szavak (növények, állatok, természeti jelenségek, időjárás —61 szó);
3. V. a ház és környéke (a ház részei, berendezése, udvar, gyümölcsstermesztés, kertészkedés —50 szó);
4. I. az emberre vonatkozó szavak (testrészek, betegség, gyógyítás, élet, halál, tulajdonság, cselekvés, társadalmi helyzet —46 szó);
5. IV. táplálkozás, (ételek, italok —45 szó);
6. III. öltözködés, viselet (—41 szó);
7. X. ipar, kereskedelem, közlekedés, anyagok, pénznemek, mértékegységek (30 szó);
8. XI. hagyományok, szokások, hiedelmek, szórakozás, játékok, művelődési élet (16 szó);
9. VII. földművelés, állattenyésztés (15 szó);
10. VI. a falu és környéke, lakói (13 szó);
11. VIII. más házkörűli foglalkozások (11 szó);
12. II. rokonságra és más emberi kapcsolatokra vonatkozó szavak (4 szó);
13. XIII. vegyes (2 szó).

A legtöbb átvétel a modern közigazgatásra, szervezeti életre utal, második helyen mennyiségileg a növények, állatok, természeti jelenség, időjárás fogalomkörébe tartozó szavak állnak, a harmadik helyet a ház és környékére vonatkozók foglalják el, aránylag sok az emberre vonatkozó átvett szavak száma, a táplálkozás, öltözködés szókincsét ért hatás jelentős még.

Ha megfigyeljük a köcsönyszókat, azt találjuk, hogy a kölcsönzők

többnyire csak részletjelenségekre vonatkoznak, az alapvető fontosságú fogalmak megfelelői magyar szavak, pl. fej, száj, orr, file, de: mozak, besika, bruk, púpak, kuci stb. átvételek.

A ház építésére vonatkozó szavak tanúsága szerint a magyaroknál is a horvátszerb lakossággal azonos anyagból, tölgyfából épült szlavóniai típusú ház az általános (barona, babura, taraba, próstyá, kapak, zabat stb.). A ház berendezésében az alap magyar. Az egyszerű parasztház bútortárára vonatkozó szavak magyarok, a luxusdarabokat azonban a másnyelvű vagy más nyelven is tudó mesterektől ismerték meg. A fejlettebb anyagi műveltség elemeire vonatkoznak az ebbe a fogalomkörbe tartozó átvett szavak.

Az emberi, állati tulajdonságoknál, cselekvéseknél is ezt a viszonyt találjuk: az alapvető színek, tulajdonságok, fontosabb cselekvések, állapotok, történések szavai magyarok, de a feltűnő, szembeötölő tulajdonságok és színárnyalatok vagy kevésbé alapvetően fontos cselekvések szavai szerbhorvát, illetve horvátszerb eredetűek: balava, zsinyara, kicos, nyeveszta, bumbár, klapacska, bijél, biszos, placskál, blombérosztat stb.

A hatás erősségi fokának leméréséhez fontos tudnunk a szavak szófaji megoszlását. Régi igazság ugyanis, hogy „gyengébb hatás érte azokat az átvevő nyelveket, melyekben az átvételek közt a főnevek dominálnak a kevés ige és melléknév mellett. A névmások, határozószók, viszonyzószók, kötőszók csak hosszabb ideig tartó és erősebb hatásra honosodnak meg.”*

A Szlavóniai (kórogyi) szótár I.—III. köteteinek anyaga szerint

főnév: 360	85,92%
melléknév: 27	6,44%
ige: 26	6,21%
indulatszó: 6	1,43%
névmás: —	—%
kötőszó: —	—%
számnév: —	—%
névelő: —	—%
névutó: —	—%

Általában azt tapasztalhatjuk, hogy a konkrétabb jelentésű főnevek honosodnak meg. Az elvont jelentésű szavak száma minimális.

A számok tanúsága szerint a szókincs valamennyi részrendszerét érte hatás, az egyes fogalomkörökbe behatoltak ugyan az új szavak, a részrendszerek gazdagodtak velük, de új részrendszerek nem alakultak. A szókészlet strukturális változást nem szenvedett, csak sajátos összetételűvé vált.

Okvetlen meg kell még jegyeznünk azt is, hogy az átvett főnevek főnevekként kerültek át, a melléknevek is mint melléknevek, az igék, képzők, jelek, ragok segítségével bealakultak a magyar nyelvjárás morfológiai rendszerébe.

* Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Bukarest, 1969. 28. 1.

AZ ÁTVETT SZAVAK JELENTÉSE

Az I. és II. réteghez tartozó kölcsönszók nagy többsége eredeti jelentésben honosodott meg, mert részint a magyar szó szinonimapárja-ként egyezett a magyar szó jelentésével, részint pedig az élőbeszédben nem létező vagy csak a tanult emberek nyelvében használt magyar szó pótlására jelentkeztek, pl.:

prëgácsá	szerbhorvát:	pregača
szőracsáráp	szerbhorvát:	čarapa
pudār	szerbhorvát:	budar
tárábá	szerbhorvát:	taraba
próstyā	szerbhorvát:	prošće
komrá	szerbhorvát:	komora
bårják	szerbhorvát:	barjak
csárdák	szerbhorvát:	čardak
lázsnok	szerbhorvát:	ložnik
kícos	szerbhorvát:	kicos
szátyor	szerbhorvát:	sačura
rások	szerbhorvát:	rašak
pácsá	szerbhorvát:	pače
pásnyák	szerbhorvát:	pašnjak stb.

A kevés módosult jelentésű szó a bealakulás során vagy 1. szűkült jelentéssel, vagy 2. bővült jelentéssel jelentkezik. 3. Jelentésmegoszlásra is van példa, mert különbség van a jelölt tárgy, eszköz, személy között a két nyelvben.

1. Szűkült jelentésű szavak:

szerbhorvát szó	magyar szó
kapak — fedő	kápák — padlásajtó
prelog — ugar	párág — fű
brana — gát	bårunå — házépítésre használt fadorong
ruvo — öltözék, ruha	kendőruvå — fejkendő
kesa — zacskó	készë — dohányzacskó
reduša — házvezetőnő	reduså — lakodalmi főzőasszony
kubura — nehezék	kuburå — a tető gerincén nádat lefogó szegőléc

2. Bővült jelentésű szavak:

szerbhorvát szó	magyar szó
dinja — sárgadinnye	dinyå — görögdinnye is
baterija — elem	båtri — zseblámpa
mamuza — sarkantyú	szõrmåmúz — gypajú, kötött papucs
kreč — mész	krecs — vakolat

3. Jelentésmegoszlást mutató szavak:

szerbhorvát szó	magyar szó	meglevő magyar szó
majica	májicâ — rövidujjú, kereknyakú trikó	trikó — hosszú ujjú
saħan	száhány — kerek tepsi	tepsi — téglalap alakú
odaja	hodáj — nagy szoba	szoba
kobilica	gambóca — hosszúlábú szöcske	szöcske
zet (e)	zete — sógor, vő	réri, sógor

Van szó szerint magyarra fordított szerbhorvát kifejezés is: édös bor (slatko vino), úzi neki a bosszút (tera mu inat).

Összefoglalva az elmondottakat, láthatjuk, hogy az idegen elemek nem hoztak strukturális változást.

HANGTANI VÁLTOZÁSOK

A kölcsönszavak egy része beintegrálódása során a kölcsönvevő nyelvbe hangtani változást szenvedett. Az újabb átvételeknél viszont kevesebb a hangtani változás. Itt is tapasztalható az a tény, „minél magasabb fokú a másik nyelv tudása, annál kisebb mértékű a hangtani változás.”* A kölcsönszavakban a szerbhorvát, horvátszerb nyelv szavai nem okoznak különösebb nehézséget ebben a nyelvjárásban, mivel a szlavóniai magyar nyelvjárás magánhangzó fonémáiban az illabiális tendencia erős. Az átvételek illabiális magánhangzói csak növelik ezt a már különben is meglevő tendenciát. Ha mégis egy-egy szerbhorvát, horvátszerb fonémának megfelelő fonéma hiányzik a magyarban, akkor a saját fonémát, illetve a fonémarendszer jellemző tulajdonságaihoz alkalmazkodót illeszti be az illető szerbhorvát, horvátszerb fonéma helyett. Különösen áll ez a magyar rövid és hosszú magánhangzós szembenállás esetében, amikor is a szerbhorvát, horvátszerb rövid magánhangzót hol rövid, hol hosszú magánhangzóval, hol diftongussal felelteti meg. Pl.:

pâta, szokák, prégácsâ, târâbâ, száhány, kikúpâl, oborâol, tecsâj.

Legtöbbször megnyúlik, azaz illeszkedik a magyar rendszerhez a szerbhorvát, horvátszerb fonéma:

bijél, séføj, próstya, kikúpâol, mâmurâos belegónijâ, kâlúp, kontrólâ, zímac, szuncokrét, kúcâ, csícsâg, pâta, szokák, prégacsâ, száhány, oborâl, tecsâj.

Jelenleg nem foglalkozunk részletesebben azzal, hogy melyik esetet mikor alkalmazzák.

* Fülel—Szántó: A nyelvtanulásról, Bp. 1975.

A mássalhangzók esetében nagyobb eltérés nincs. Itt is megtaláljuk azt a jelenséget, hogy nyelvjárás mássalhangzórendszerében bekövetkezett változásokhoz igazodik az átvétel mássalhangzója pl. palatálisációval: lícsány, pilínyös, száhány, tárányá, vinyá; zöngésüléssel: kobilica > gâmbócâ. Említésre méltó a horvátszerb dž magyar cs-vel való pótlása: gadža > gács, bakandže > bákâncsâ.

A mássalhangzótorlódás, noha a magyar nyelv és ez a nyelvjárás sem szereti, főleg az újabb átvételekben, de a régiekben is van rá példa, megmarad:

krécs, prégácsâ, próstyâ, svârgli, grânicâ, szláv, krumpâ, bredvâ, âtrész.

Ugyanakkor a szabály szerinti bontóhangra is van példánk:

szerbhorvát szó	magyar szó
klupa	kulúp
brk	bârcókâ
brana	bârunâ
brazda	bârázdâ
crpuja	cerpujâ
crna kafa	csernâ kâfâ
plevin	pilínyös
smola	oszmojâ
greben	gerebény
trgovac	tergovác, tergovál

A fonémák kombinációjában az idegen szavak új tulajdonságokat hoztak, illetve gyengítették egyik-másik régi tendenciát.

A magyar nyelvben a szavak palato-veláris összhangja fontos strukturális jegy, ezt alapján tiszteletben tartják az új szavak is, mert már eredetileg is nagy részükben vagy csak palatális, vagy csak veláris hangok szerepelnek:

bâburâ, bâbâ, oborâgl, bâkrács, bíber, bijél, cimet, pile, zete, zâbât.

Az eredeti vegyeshangúságot igyekeznek kiküszöbölni a szlavóniai magyar nyelvjárás, hogy jobban bealakítsa az idegen szót a saját rendszerébe. A tapasztalat azt mutatja, hogy a vegyeshangúság kiküszöbölése nem mindig sikerül:

pečurka > csöpörke, kesâ > készé, kiselica > keszőce, kutija > kâtuja, paće > pâcsâ, prošće > prostya, ložnik > lazsnok;

vegyeshangú maradt:

csicsâg, kitâ, kozsér, kufertâ, pisârinâ, pecerâ, pisâl, pitâ, tigány, kapinya.

Ezzel gyengült a nyelvjárás szavainak palato-veláris összhangja. Összefoglalásként leszögezhetjük, hogy a hangrendszert viszonylag erős idegen hatás érte, de ennek ellenére is megmaradt az eredeti fonológiai struktúra, a lényeges elemek is megmaradtak, mint pl. a hangrend, a mássalhangzótorlódás feloldása. Erősödött viszont az illabialitás, módosult a rövid-, hosszú magán- és mássalhangsók aránya.

MORFOLÓGIAI JELENSÉGEK

A két nyelv, az átadó és az átvevő nyelv között nagy a különbség morfológiai szinten. Amíg a horvátszerb nyelvben a névszóknál nyelvtani nemet, deklinációt találunk, addig a magyar nyelvben, a szlavóniai nyelvjárásban is, hiányzanak ezek a kategóriák. Ezért az új szavak bealakulásuk során elvesztik eredeti morfológiai kategóriáikat, eredeti vagy módosult végződésük alapján illeszkednek be a magyar névszó-típusokba. Így pl.

szőrcsáráp, ot, -ok	a kalap, -ot, -ok mintájára ragozzák
prëgácsá, -át, -ák	a torta, -át, -ák mintájára ragozzák
kendőruvâ, -át, -ák	a rózsza, -át, -ák mintájára ragozzák
bákáncsâ, -át, -ák	a rózsza, -át, -ák mintájára ragozzák
vitól, -t, -ok	a lekvár, -t, -ok mintájára ragozzák.

Az eredeti tövégződések milyen változást szenvednek? Ha megnezzük az átvételeket, talán a következő csoportokat állíthatjuk fel:

1. az átvétel változatlan marad: szokák, bårják, krecs, káp, szúdác, tárábâ;
2. az eredeti szóvégi *-a* elmarad: čarapa > csáráp, gadža > gács, klasa > klász, hodaja > hodáj, sačura > szátyor;
3. az eredeti szóvégi mássalhangzó eltűnik: patak > pátâ, puran > purâ;
4. *-a* végű lesz a szó illetve a többesszámú szó egyes számban használatos: bakandže > bákáncsâ, pače > pácsâ, prošće > próstyâ;
5. az eredeti szóvégzet megváltozik: vitao > vitól, zet > zete, ruzmarin > ruzmåring, krumpah > krumpâ, kesa > késë, oblatne > oblâtni, lub > lubâ, švargle > svargli, podrug > podrucš;
6. az idegen szó magyar végződést kap: lisa > lizás, mamuran > mårurás, obariti > oborál, moliti > molil, pleniti > pléniz.

Mint látjuk, az igék képző segítségével alakulnak be a magyar ige-törendszerbe, funkciójukat pedig a magyar mód-, időjel, személyrag felvételével töltik be.

Az átvételek szótövei még más változást is szenvedhettek a beintegrálódás során:

1. hangzóváltozás esetleg népetimológiás változás történt a szó elején, a szó belsejében: kajgana > gâjdinyâ, pekmez > pökméz, guka > gugâ, ŝtakor > câkor;
2. szótagcsökkenés történt: ponjava > ponyvâ, grahorica > grânica, baterija > bâtri, slavina > szlâv;
3. egy szótaggal bővült az eredeti szó: begonija > belegónijâ.

Az átvett névszók között voltak eredetileg többesszámúak, de ezek is egyesszámú alakban kerültek át: bakandže > bákâncsâ, pače > pâcsâ, ŝarage > saragja stb.

Vokativusi alakot mutat a zete szó.

A melléknevek általában nőnemben illeszkedtek be: bâlâvâ, cser-nâ, krompâ, kuszturâ, zsinyârâ, hîmnmû alakban került át: bijél.

Módosult a szóvég a következő mellékneveknél: cservene, kudró < kudrav, magyar melléknévképzőt vettek fel: mâmuras, lizsâs, deberdôs.

Az igék eredeti igetővel nemigen kerültek be a nyelvjárásba, legtöbbször -l igeképzőt kapott: molil, oborâl, ribâl, kikúpâl.

Új konjugációs formát nem hoztak az igék, de bealakulva a magyar rendszerbe jelentésük szerint felvették az alanyi és tárgyas ragozás személyragjait. A ható igék képzési rendszerét azonban megzavarta a szerbhorvát može + infinitivus szerkesztés, így a bír + infinitivus szerkezet elterpeszkedett a ható igeképzők rovására: Gyere, bírol énni, kész az ebéd.

A szóalkotási módokat általában nem zavarták meg az átvételek, inkább ők maguk is engedtek a hagyományos magyar rendszer követelményeinek (összetétel: szörcsârâp, këndöruvâ; képzés: mâmuras, ribâl, robes, vrâcsâróló; népetimológia: csöpörke, pökméz; szövegnyitás: magyar + horvátszerb szó: szörmâmúz, szörcsârâp, këndöruvâ; horvátszerb + magyar szó: pâdrucsmâdâr).

A képzőrendszerben sem jelentkezett idegen hatás. Legfeljebb azt jegyezhetjük meg, hogy a -ka, -ke kicsinyítő képző a már -i kicsinyítőképzős személynevekhez csak mélyhangú változatban járul: Pistikâ, Évikâ.

Összefoglalva leszögezhetjük, hogy a morfémaszinten az aránylag gyenge hatás nem zavarta meg az eredeti struktúrát, nem hozott új kategóriákat, csak a régiekhez adott új tagokat.

MONDATSZINTŰ VÁLTOZÁSOK

A hatásfok nem tűnik erősnek mondat szinten, mert csak némileg zavarták meg az eredeti struktúrát az átvételek, illetve a horvátszerb nyelv mondatnyi struktúrája mint modell. Most csak néhány jelenségre térünk ki.

Legszembetűnőbb az interferencia a számneveknél a határozatlan számnév + többesszám használata, a névelő redukálása, az általános alanynak csilîd szóval való kifejezése, a bír ige erős megterheltsége stb.

Nézzünk meg néhány jelenséget közelebbről:

1. A számnevek használatában a határozatlan számnév + többes szám alkalmazása nem a magyar nyelv tulajdonsága. Pl.: Sok cselédek jütek. Sok lábaji vót anak az álatnak.
2. A duális megléte az idősebb generáció nyelvhasználatában részint az ősi magyar duális nyomaként, részint a szláv nyelvekben használatos duális hatására megőrződött és megerősödött használattal magyarázható. Pl.:
duális: az ő disznaikak, lovaikak, könveikak,
többes szám: az ő disznik — disznaik, lovik — lovaik, könvik — könveik.
3. A névelő redukálása is más struktúrájú nyelv befolyását mutatja: Még hétköznap is horták gyönygyöt, cigánygyönygyöt. Ács tetőket csináli.
4. Az általános alanyak *csilid* = ember jelentésű szóval való kifejezésének erős megterheltsége is idegen hatást tükröz, pl.: Megbolondül a csilid az örökös ordítástul. Csábíti a csilidöt a jó szag. Nem tanilta aszt rígon a csilid.
5. A bír ige — mint már említettük — erősen megterhelt, a -hat, -het ható igeképzőt helyettesíti a horvátszerb *može* mintájára: Bírol enni, mekfött az étel. Nem bírt ejünni, vendégék jütek.
6. A tárgyias és tárgyatlan igeragozásban is érezhető némi zavar, ami szintén valószínűleg a másféle struktúrájú nyelv indítékára jelentkezik. Most már sokszor bizonytalanok a helyes használatban, olyankor is tárgyias ragozással élnek, amikor nem kellene: Hónap emennem Bukováriba. Tárgyatlan ragozást használnak tárgyias helyett az ilyenféle mondatokban: Tugyonk mink asztat (tudjuk!).
7. A szenvedő árnyalatú -ódik, -ődik, -kózik, -közük formánssal képzett igék eléggé megterheltek, noha a magyar köznyelv nem szívesen használja a szenvedő igéket, pl.: látódik, megtalákozik, gyürődik, megverődik.
8. A jövő idő kifejezésében a valószínűleg a horvátszerb nyelv szomszédos nyelvjárásának *hoće da bude kiša* — féle szerkezete mintájára itt is ilyeneket mondanak: Eső akar lenni. Tavasz akar lenni.
9. A hanglejtésben — különösen az ifjabb generáció nyelvében — idegenes ejtés jelentkezik, a kijelentő mondat eső hanglejtése helyett nagyon sokszor eső — emelkedő hanglejtést lehet hallani.

Összegezésünkben elmondhatjuk, hogy a szlavóniai, kórogyi magyar nyelvjárás egész rendszerére kiterjed a horvátszerb, illetve szerbhorvát nyelvi hatás, de lényeges különbség van a hatás erősségi fokában a rendszer egyes szintjein. „Nagyon erős a hatás a szókészletben — nagyon szépen tükrözve a beszélők szellemi és anyagi kultúrájának, társadalmának nagy változását —, gyengébb a hangrendszerben, a jelentés síkján, s aránylag gyenge a szorosabb értelemben vett nyelvtani rendszert ért hatás.”* Szinte szóról szóra megegyezik megállapításunk Márton

* Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai, Bukarest, 1972. 163. l.

Gyula megállapításával a moldvai csángó nyelvet ért román hatást illetően.

Mint már többször elmondtuk, a szlavóniai népnyelv sem valami régi kövület, a nép ugyanis igyekszik lépést tartani a változó idővel, reagál az új társadalmi, gazdasági, művelődési változásokra. Ez az elemzés is azt szándékozott bemutatni, hogy a népnyelv sem állt meg egy bizonyos fokon, nem stagnál, hanem a bonyolult kölcsönhatások útján és saját erejéből is folytonosan fejlődik. Amíg a szomszédos népek szavainak és más nyelvi megvalósulásainak átvétele másutt nyelvromlást jelent, itt ezek az átvételek szépen, békésen bealakulnak a tájnyelv egészébe, nem jelentenek veszélyt a nyelv struktúrájára.

IRODALOM

Dr. Rudolf Filipović: Kontakti jezika u teoriji i praksi, Zagreb, 1971.
Márton Gyula: Adalékok a bilingvizmus kérdéséhez, Nyelv és Irodalomtörténeti Közlemények, Kolozsvár, 1960.

Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai, Kriterion, Bukarest, 1969.

B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Zsemlyei János: A magyar nyelv feudálizmuskori román kölcsönszavai c. történeti monográfia szerkesztése, Különnyomat.

Fülei-Szántó Endre—Szilágyi János: A nyelvtanulásról, Budapest, 1975.

Kniezsa István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai, Budapest, 1975.

Vajda József: A hely- és időhatározós szerkezetek, A Hungarológiai Intézet Nyelvészeti Füzetei 4./1975.

Penavin Olga: Szlavóniai (kórógyi) szótár I.—III. Újvidék.

Penavin Olga: Kórógy nyelvében található szláv szavak, Magyar Nyelvőr, 1964.

Penavin Olga: Odras dvojezičnosti u jeziku Slavonskog sela Korog, Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad, VIII/1965.

Penavin Olga: Népi forradalmunk és a jugoszláviai magyar nyelv szókincsének gazdagodása, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga VI/1961.

Penavin Olga: Kórógy nyelvében található idegen elemek, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga III/1958.

Penavin Olga: Nyelvi jelenségek a jugoszláviai magyar nyelv peremvidékein, Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 13./1972.

Penavin Olga: A ruházatkódás és a hozzátartozó műveletek szókincsa a szlavóniai Kórógyon, Tanulmányok, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke, Újvidék, 1969.

REZIME

UTICAJ SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA NA MAĐARSKE DIJALEKTE U JUGOSLAVIJI

Proučavanje veza srpskohrvatskog jezika sa mađarskim dijalektima u Jugoslaviji vršile smo prvenstveno na osnovu jezika sela koja čine mađarske jezičke oaze u Slavoniji, s obzirom da jezik ovih jezičkih oaza podrobno poznajemo, te veliki broj prikupljenih podataka olakšava izvlačenje zaključaka.

Slavonska sela i to Korog, Laslovo, Hrastin i Retfala su vrlo stara naselja, još iz doba Arpadovića, čije stanovništvo živeći već davno u hrvatskosrpskom okruženju primilo je od svojih suseda mnogobrojne elemente narodne kulture i naučilo između ostalog u manjoj ili većoj meri i jezik svojih suseda. Kolektivna ali ne potpuna dvojezičnost ostavila je traga na jeziku stanovnika ovih sela, u ovom močvarnom svetu daleko od uticaja mađarskog standardnog i književnog jezika.

Sa stanovišta vremena pojave uticaja možemo govoriti:

I) o starim, već odomaćenim posuđenicama,

II) o novijim slojevima posuđenica (odnose se na organizaciju života, na tehniku, administraciju, život u vojsci, na svakodnevni život).

Uticaj je najjači u oblasti *leksike* i rezultat toga je svojevrstni sastav *leksike*. Međutim, to ne dovodi do strukturalnih promena, mada *pojedini sastavni sistemi* celine su se obogatili, ali se posebni sastavni sistemi nisu formirali unutar leksike. Hrvatskosrpski jezik nije prouzrokovao promene ni u značenju reči. U fonološkom sistemu zadržala se prvobitna fonološka struktura, za mađarski jezik karakterističan raspored glasova, ukidanje nagomilanosti suglasnika, zadržala se suprotnost kratkih i dugih samoglasnika i suglasnika, međutim pojačala se ilabijalnost u sistemu samoglasnika, nešto se modifikovao odnos trajanja fonema, smanjila se razlika između broja dugih i kratkih fonema. Nešto je oslabljena i palatovelarna harmonija.

Uticaj na morfološki sistem je neznatan i bez remećenja strukture i načina tvorbe mađarskih reči.

U sintaksi se međutim već mogu konstatovati kao posledice uticaja hrvatskosrpskog jezika i remećenja strukturalnog karaktera.

RESÜMEE

DIE BEZIEHUNG DER SERBOKROATISCHEN SPRACHE ZU DEN UNGARISCHEN DIALEKTEN IN JUGOSLAWIEN

Die Untersuchung der Beziehung der serbokroatische Sprache und der ungarischen Dialekte in Jugoslawien wurde in erster Linie auf Grund der Sprache der Dörfer, welche ungarische Sprachöasen in Slawonien bilden, vorgenommen, da uns die Sprache dieser Oasen wohl bekannt ist und da wir über eine große Menge eingesammelter Angaben verfügen, die uns zu Schlußfolgerungen verhalfen.

Die slawovinschen Dörfer wie Korog, Laslovo, Hrastin und Retfala, sind uralte Siedlungen noch aus Arpads Zeiten. Die Bewohner leben seit langer Zeit von Kroaten umgeben und haben viele Elemente ihrer Volkskultur übernommen, und auch ihre Sprache wohl oder über erlernt. Die kollektive aber nicht vollkommene Zweisprachigkeit hat natürlich ihre Spuren an der Sprache dieser Dörfer hinterlassen, die im Morast, weit von dem Einfluß der ungarischen Standard- und Schriftsprache liegen.

Zeitlich betrachtet kann man folgende Perioden der Entlehnungen unterscheiden:

I. ältere schon heimisch gewordene Entlehnungen,

II. neuere (die sich auf die Organisierung der Lebens, auf die Entwicklung der Technik, der Administration, der Militärzeit und des alltäglichen Lebens beziehen).

Der stärkste Einfluß ist am Wortschatz spürbar, es entstand ein sonderbarer, eigenartiger Wortschatz. Das führt aber zu keinerlei strukturellen Veränderungen, obwohl einige Begriffsbereiche des Wortschatzes reicher

geworden sind, doch haben sich keine neue Begriffsbereiche im Rahmen des Lexikons herausgebildet. Die kroatoserbische Sprache hat noch nicht mal Bedeutungsveränderungen hervorgerufen. Im phonologischen System wurde die ursprüngliche phonologische Struktur, die charakteristische Lautordnung, das Vermeiden der Konsonantenhäufung, die Aufbewahrung der Opposition kurzer und langer Vokale und Konsonanten beibehalten, aber die Illabialität des Vokalsystems wurde verstärkt, die Phonemlänge einigermaßen modifiziert und der Unterschied in der Anzahl zwischen den kurzen und langen Phoneme verringert. Auch die palatovelare Harmonie schwächte etwas ab.

Der Einfluß auf das morphologische System ist unbedeutend und ohne störende Wirkung auf die Struktur und auf die Bildungsweise ungarischer Worte.

In der Syntax kann man schon im Gegensatz dazu unter dem Einfluß des Kroatoserbischen auch Veränderungen strukturellen Charakters feststellen.